

JAMES L. LARSON: *Reforming the North. The Kingdoms and Churches of Scandinavia, 1520-1545*. Cambridge University Press 2010. 550 s. 65 GBP.

Forfatteren til denne store monografi er professor emeritus i nordiske sprog ved universitetet i Berkeley i Californien. Han har i 1994 udgivet en bog om naturforståelsen fra Linné til Kant, men har ellers ikke tidligere publiceret hverken bøger eller artikler om Nordens historie, med undtagelse af en afhandling fra 1996 om reformationen og Sveriges storhedstid.

Der er næppe tvivl om, at perioden mellem 1520 og 1545 er den mest revolutionære periode, som de nordiske lande har gennemlevet. Kalmar-unionen brød sammen, således at Sverige sammen med Finland blev selvstændig, mens Norge forblev sammen med Danmark. Hansestæderne og Lübeck mistede deres handelsimperium i Norden og Østersøen, som hollænderne stod på spring til at overtage. Mange svenske adelsmænd og nogle borgere mistede deres hoved på Stortorget i Stockholm, mens Christian 2. mistede sine riger. Den internationale katolske kirke mistede lidt efter lidt sin dominerende magt i Norden og Østersøområdet, hvor den blev afløst af de protestantiske statskirker under tæt og effektiv kontrol af kongemagten.

Bogens titel er lidt misvisende. De fleste vil nok opfatte den som dækkende Nordens kirkehistorie i perioden, men James Larson vil tværtimod placere den protestantiske reformation inden for rammerne af den økonomiske og politiske udvikling. Han mener endda, at de religiøse konflikter har været for fremherskende i historieskrivningen om perioden, men at det hele skal ses som elementer i en kompliceret *Neugestaltung*.

Bogen skal hilses velkommen. Ikke mindst blandt universitetslærere og studenter har det længe været et savn, at der ikke fandtes en videnskabeligt funderet oversigt over Nordens historie i denne helt centrale periode, hverken på engelsk eller på de nordiske sprog. For de enkelte lande har problemet især for Sveriges vedkommende været så alvorligt, at man næsten ikke har kunnet undervise på de nordiske universiteter i Sveriges historie i 1500-tallet på grund af manglen på egnet litteratur, idet den sidste nye oversigt var Carlsson & Rosén: *Svensk historia* fra begyndelsen af 1960'erne, suppleret af Michael Roberts: *The Early Vasas* fra 1968.

Men med Larsons bog er der ingen undskyldning for at undlade at kaste sig over Nordens historie på reformationstiden, og netop forstået

som hele Nordens historie, dog med undtagelse af Island, som kun omtales meget perifert.

Larson har på en vis måde haft det nemt. Kildematerialet er nok stort, men på den anden side er det ikke større, end at langt størstedelen er trykt og har været det lige siden 1800-tallet.

Forfatteren påpeger, at mens reformationstidens skribenter klart var partiske, så har den nordiske historieskrivning om perioden lige indtil omkring 1850 været præget af, at denne periodes vigtigste begivenhed var den sande og rene tros sejr over papisterne. Først derefter begyndte historikerne med grundlag i kilderne at sætte spørgsmålstegn ved, om det nu også var så enkelt.

Larson erkender, at han i modsætning til historikerne i 1800-tallet ikke magter at dække alle aspekter af udviklingen i hele Norden inklusive Østersøområdet i perioden, men har i stedet valgt at koncentrere sin forskning om dels Nordens integration i den europæiske statsdannelsesproces, dels overførslen af ressourcer og autoritet fra institutionerne under den middelalderlige kirke til de nye fyrstestater og statskirker. Bogens faktiske indhold afviger nu ikke så lidt fra denne målsætning; specielt skriver han ikke meget om det første emne, hvilket ellers havde været spændende.

Forfatteren har det privilegium, at han som udlænding ikke er hæmmet af de grundholdninger, som de nationale historikere har fået ind om ikke med modermælken, så dog med skolens historieundervisning, og han koncentrerer sig om at anskue udviklingen i et samlet nordisk perspektiv.

Bogen indledes med et kapitel om de nordiske lande ved begyndelsen af 1500-tallet. Larson fremhæver den lave befolkningstæthed overalt med undtagelse af de danske øer og Skåne, hvilket er forklaringen på, at der var så relativt få og små byer. Han mener, at Malmø var den største by i Norden med lidt under 10.000 indbyggere. Bergen var dog større på den tid.

Det er lidt underligt, at han ikke nævner, hvordan forholdet var mellem fæstebønder og selvejerbønder i de nordiske lande, ligesom det var ønskeligt med en redegørelse for, hvor forskellig landbrugsstrukturen var rundt omkring i Norden. Specielt forholdet mellem agerbrug og kvægavl var dog helt anderledes på Sjælland end i Norge, hvilket på mange måder spillede en stor rolle.

Ser man på de basale økonomiske forhold, er det påfaldende, at Skånemarkedet med dets særdeles vigtige produktions- og handelsnetværk, der forsynede hele Nord- og Vesteuropa med saltede sild, overhovedet ikke nævnes i bogen.

Bogen er delt i fire hovedafsnit, hvoraf det første handler om Christian 2.s tid: »Lord of the Northern World, 1513-1523«. Lidt morsomt kalder han konsekvent Christian 2. og Gustav Vasa for *His Grace*, mens Frederik 1. blot kaldes for kongen. Allerede på den første side (s. 35) opdager læseren forfatterens særprægede måde at formidle historien på. Der er ingen vidtløftige diskussioner med tidligere og nuværende kolleger, men næsten udelukkende henvisninger til samtidens trykte kilder, såvel dokumenter som berettende kilder som f.eks. den svenske reformator Olaus Petri: *Samlede Skrifter* bd. I-IV, udgivet i Uppsala 1914, eller Arild Huitfeldt: *Danmark Rigis Krønike, angaaende den Høyløfflige Oldenborgiske Stamme*, trykt 1595-97. De store kildeudgaver som *Diplomatarium Norvegicum* bd. I-XXII (1849 ff.) og *Konung Gustaf den förstes registratur* bd. I-XXIX (1861-1916) udnyttes selvfølgelig også fuldt ud, og det samme gælder de grundlæggende fremstillinger af perioden som f.eks. C. Paludan-Müller: *De første Konger af den Oldenborgske Slægt* (1874).

Kun undtagelsesvis henvises der som sagt til nyere faglitteratur om emnet. Man kunne dog godt have ventet, at nye oversigtsfremstillinger som *Danmark-Norges historie* (bd. 1 af Esben Albrechtsen, bd. 2 af Øystein Rian) (1997), eller *Dansk udenrigspolitik historie* bd. 1, af Esben Albrechtsen og Karl-Erik Frandsen (2001), var blevet brugt i fremstillingen, men de optræder ikke engang i bibliografien.

Til gengæld får læseren en meget kildenær fremstilling, der er veldokumenteret, således at enhver kan kontrollere og få uddybet forfatterens empiriske grundlag. Det er ikke morskabslæsning, Larson leverer på de 505 sider tekst. Der er ingen illustrationer, med undtagelse af to dårlige kort i indledningen til bogen. Det må varmt anbefales læseren at have et historisk atlas ved hånden, for ellers vil store dele af bogen være uforståelige, medmindre man på forhånd har et indgående kendskab til Nordens og Østersøområdets geografi i 1500-tallet.

I det hele taget er størstedelen af bogen en opremsning af begivenheder, som vil være en guldgrube for de læsere, som i en fart skal have facts og kildemæssig dokumentation vedrørende en bestemt hændelse, men kræver mere end almindelig motivation for at blive læst i sin helhed.

Ved den indgående skildring af Det Stockholmske Blodbad accepterer Larson, at dommen over de sammensvorne var i fuld overensstemmelse med både svensk og international lov, da de var åbenbare kættere. Men han fremhæver også, at vi intet ved om Christian 2.s adfærd, efter at han forlod Stockholm Slot den 7. november 1520 om eftermiddagen, og heller ikke hvor han opholdt sig under selve blodbadet de

næste dage. Som forfatteren lidt tørt bemærker (s. 86): »At no time did he reach out and stop the infernal proces«, hvilket kongen selvfølgelig kunne have gjort.

Forfatteren gør meget ud af Christian 2.s sidste år. Han lægger ikke skjul på sin beundring for kongens nye love, der udstak meget moderne og fremadrettede regler for såvel borgernes som adelens og bøndernes rettigheder og pligter, især med hensyn til handel. En sådan struktur fik man først gennemført under Christian 4. 100 år senere.

Det samme gælder hans syn på kongens kirkelov, som, hvis den var blevet gennemført, havde hindret de værste former for misbrug og dermed taget brodden af reformatorenes kritik.

Igen fremkommer forfatteren med en lakonisk vurdering (s. 101): »The regime managed to offend almost everyone,« og så hjalp det ikke, hvor fremragende og fremsynet lovene og forordningerne end var. Ligheden med Struensee er påfaldende.

Larson er lige så begejstret for Christian 2.s planer om Det nordiske Handelsselskab, der med hovedkontorer i Stockholm og København skulle bryde Hanseaternes dominans i Norden til fordel for en velorganiseret handel med Vesteuropa, således at alle de svenske metalprodukter fremover skulle fragtes fra Bergslagen til Stockholm og derfra direkte gennem Øresund til Nederlandene og England. Her blev det bare fatalt, at mange af de borgere i Stockholm, der skulle organisere transporten mellem Dalarna og Stockholm, var blevet henrettet under blodbadet. Derfor gik handelen i stå, og der bredte sig en generel utilfredshed, som den unge Gustav Vasa forstod at udnytte til at tage magten over Bergslagen, herunder sølvminen i Sala.

Det hele endte med, at *His Grace* i april 1523 måtte flygte til Nederlandene. Forfatteren fremhæver flere gange den kendsgerning, at magtskiftet i både Danmark og Norge skete forbavsende fredeligt, uden nævneværdig blodsudgydelse. Til gengæld var omkostningerne, at både højadelen og kirken sikrede sig både suveræniteten og magten, således som det kommer klart til udtryk i Frederik 1.s håndfæstning. Larson kunne måske godt have gjort noget mere ud af, at kun en uge senere forpligtede det danske rigsråd sig til efter kongens død at vælge en af hans sønner til ny konge. Så suveræniteten var i realiteten delt mellem kongen og rigsrådet.

Mens Norge valgte at blive i unionen med Danmark, foretrak svenskerne at vælge Gustav Vasa som konge på rigsdagen i Strängnäs den 6. juni 1523. Larson mener, at selv om kilderne er usikre, så var den afgørende drivkraft bag valget Lübeck, som ville sikre sig herredømmet

over byens investering i minerne i Bergslagen i form af gunstige privilegier samt en betydelig erstatning for militær bistand. Byens gesandter på rigsdagen tvang valget igennem med trusler om ellers at ville støtte Frederik 1. At dette ikke var tomme trusler, vidner to breve om, som Frederik 1. tre dage efter det svenske kongevalg sendte til Sveriges almue og adel, hvori han opfordrede dem til at give sig ind under hans herredømme. Det brev har han sikkert fortrudt mange gange.

Som nævnt tidligere er Larson god til at formulere meget dækkende korte sentenser som: »King Friedrich's reign was one long crisis« og »Very few understood that the king was up against problems without solution« (s. 174). Bedre kan det vist ikke siges.

Et af Frederik 1.s mange problemer var den reformatoriske bevægelse. Forfatteren mener, at et afgørende skridt mod bruddet med den katolske kirke var to fyrsteægteskaber: Hertug Christian (3.s) ægteskab med Dorothea af Sachsen-Lauenborg, og prinsesse Dorotheas ægteskab med hertug Albrecht af Preussen, der tidligere havde været Højmester over Den tyske Orden, som han havde sekulariseret og åbent konverteret til den evangeliske tro. Netop i Preussen gik reformationen meget hurtigt, og idéerne derfra spredte sig som en steppebrand til hertugdømmerne og de nordiske lande.

Her skal citeres endnu en af Larsons tankevækkende sentenser om reformationen i Danmark: »At no point in the process of reformation did the crown intervene directly; it simply approved proposed or executed actions« (s. 219). Dette står i klar modsætning til Sverige, hvor Gustav Vasa personlig gik i spidsen og gennemførte reformatoriske handlinger som konfiskation eller i det mindste brandskatning af kirkegodset, nedlæggelse af klostre m.v.

Larson beskriver indgående Christian 2.s felttog til Norge i 1532. Han undrer sig meget over kongens passivitet i afgørende situationer. Han ærgrer sig også over, at Frederik 1. var så tavs i tilsvarende kritiske spørgsmål, som beslutningen om at bryde det klare løfte om amnesti, som han havde givet Christian 2. og hans folk, og uden så meget som et møde at føre kongen til fængslet på Sønderborg Slot.

Forfatteren fordømmer ikke Frederik 1., men siger konkluderende om ham: »King Friedrich managed to keep the situation fluid and to hold his kingdoms together« (s. 292).

Afsnittet om Grevens Fejde, som Larson med rette kalder »The war of all against all«, skrives hovedsagelig på grundlag af »Grevefeidens Aktstykker«, udgivet af Paludan-Müller i 1852ff. Skildringen er meget detaljeret og er meget vanskelig at forstå. Det ville have hjulpet meget, hvis forfatteren havde forsynet afsnittet med et kort eller to.

Larson daterer den danske reformation til den 12. august 1536, hvor rigsrådet godkendte et forpligtelsesbrev, som kansler Johan Friis havde udformet. Heri blev biskopperne for evigt udelukket fra rigsrådet, og dets medlemmer lovede ikke at modsætte sig prædiken over Bibelen og Guds rene ord. Samme dag blev bisperne fængslet og deres slotte og ejendomme beslaglagt.

Forfatteren understreger, at ordningen gik langt videre, end hvad Gustav Vasa havde fået vedtaget i Västerås i 1527, hvor hele det katolske hierarki og biskoppernes apostolske succession blev bevaret, mens kirkegodset blev inddraget.

Igen markeres afsnittet med en af Larsons sentenser: »The Reformation in Denmark, and in Norway, was a product of the convictions of Duke Christian (3.) and his aristocratic advisors, reinforced by armed patrols in the streets of Copenhagen« (s. 395). Han betegner senere begivenheden som »the coup in Copenhagen«. En sammenligning med begivenhederne i 1660 havde været nærliggende.

Andre historikere har dateret reformationen til den 30. oktober 1536, hvor kongens håndfæstning og recessen blev udstedt, hvori den katolske kirkes rettigheder og magt blev totalt fjernet, og kongemagten i realiteten blev arvelig med valget af prins Frederik (2.) til faderens efterfølger.

Hvad angår situationen i Norge, undrer Larson sig med mange andre over, at nordmændene uden sværds slag opgav deres selvstændighed og blev en del af Danmark. Han kan ikke finde bedre forklaring end landets økonomiske ruin efter krigene og en pestepidemi, noget som burde have været uddybet.

Forfatteren fremhæver, at reformationen i Norge på tilsvarende måde gik overraskende glat men samtidig yderst pragmatisk. »In Norway the break with the papacy and the old church was as muted as possible«. Det skyldes efter Larsons mening, at på grund af mangel på uddannede lutheranske præster lod man bare de gamle præster sidde med bevarelse af hele det katolske ritual, indtil en ny generation af præster langsomt kunne overtage kaldene. Han understreger også, at i modsætning til de andre nordiske lande var præstegårdene i Norge særdeles store og tilmed skattefrie, og de blev ikke reduceret ved reformationen.

Bogens sidste tre kapitler, 19: »Dilemmas of a Very Early Modern State«, 20: »Supremacy and Its Discontents«, samt 21: »Conclusion« afviger i deres struktur fuldkommen fra de tidligere. Her er der kun få

henvisninger til de primære kilder, men forfatteren skriver meget mere frit og stort set kun med henvisning til den nyere speciallitteratur.

Hans hovedsynspunkt er, at de to nordiske stater efter reformationen led under en forfærdelig statsgæld, hvor konfiskationen af kirkegodset nok hjalp noget, men langtfra var tilstrækkelig. Derfor måtte de to kroner igen sælge eller pantsætte kirkegodset især til adelige godsejere for at kunne forrente og afdrage de store lån især til Lübeck.

Larson giver en god og gennemarbejdet beskrivelse af de administrative forhold i de nordiske lande efter reformationen, men et diagram eller to ville have lettet forståelsen af teksten.

Mens bogen ellers, så vidt anmelderen har kunnet se, er fri for faktuelle fejl, skæmmes den her af hele to. På side 444 forklares ordet *odengæld* som en »allodial debt«. Det skal naturligvis være *oldengæld*, som var den afgift, bønderne skulle betale for at lade deres svin mæske sig med bog og olden i en herremands eller kronens skov.

Den anden fejl er værre. På side 449 skriver Larson: »Alongside the traditional district assemblies (*herredstingene*), local assemblies, *birketingene*, came into being. Here a nobleman acted as judge and collected fines«. Han ville være dumpet til første års eksamen på Universitetet, for det var jo netop karakteristisk for det nordiske retssystem – i modsætning til områderne med livegenskab i Nordtyskland og Østeuropa – at godsejerne *aldrig* optrådte som dommere. Større danske godsejere kunne dog som et privilegium få birkeret, hvilket vil sige retten til at udnævne og aflønne birkedommeren og indkassere de bøder, som blev pådømt ved birkeretten.

Larson slutter sin store bog med en sidste sentens, der giver en god karakteristik af de nordiske kirker: »In theory the church was ruled by Christ and the Word; in practice it was governed by the prince and his officials« (s. 496).

Hans konklusion er, at det på mange måder var Christian 2., der lagde grundlaget for reformationen i Norden, som Christian 3. og Gustav Vasa derefter udførte. Larson mener også, at det var indbygget i Lutheranismen, at den bedst blomstrede i et overvejende agrart samfund under en effektiv monarkisk administration.

Bogen er forsynet med en omfattende og præcis bibliografi, dels over trykte kilder og dels over sekundær litteratur. Der er desuden et godt register, der både omfatter stednavne og personnavne samt enkelte emneord, hvilket også gør den velegnet som håndbog.

Karl-Erik Frandsen